

การศึกษากระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปแบบโรงเรียน เป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่ง ในการรักษาเอกราชของประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔

โกวิท วงศ์สุรวัฒน์

ปัญหาการวิจัย

การรักษาเอกราชของประเทศเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญสูงสุดของทุกประเทศในโลกทุกยุคทุกสมัย ทุกประเทศจะต้องดำรงไว้ซึ่งเอกราชให้จนถึงที่สุดมิให้ตกเป็นเมืองขึ้นของใคร เพราะการตกเป็นเมืองขึ้นหรือเป็นประเทศราชนั้น ยากที่ประเทศจะรุ่งเรืองได้ จะต้องถูกฉกฉวยผลประโยชน์ในด้านทรัพยากร และเศรษฐกิจ เกียรติภูมิของประเทศก็ถูกเหยียบย่ำมีอาจตัดสินใจดำเนินการใด ๆ ภายในประเทศโดยตนเองอย่างอิสระเสรี เมื่อเป็นอย่างนี้ความสงบสุขของประชากรย่อมบังเกิดมิได้

การรักษาเอกราชของประเทศนั้นรัฐจะต้องดำเนินนโยบายทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศให้มีความมั่นคง ในด้านนโยบายภายในประเทศ รัฐย่อมดำเนินการให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม จะต้องพัฒนาคุณภาพของประชากรเป็นสำคัญ เพราะประชากรที่มีคุณภาพดีย่อมนำผลให้ประเทศมีความมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง ในด้านนโยบายต่างประเทศ รัฐจะดำเนินการผูกมิตรไมตรีกับประเทศอื่น ๆ โดยวิธีทางการทูต การพึ่งพากันทางเศรษฐกิจ และรัฐต้องมีมาตรการป้องกันประเทศ

หากประเทศดำเนินนโยบายในประเทศได้อย่างดีคือ ประเทศมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมแล้ว ก็ย่อมส่งผลให้นโยบายต่างประเทศมีความมั่นคงตามไปด้วย หากภายในประเทศมีความปั่นป่วนระส่ำระสาย ประเทศต่าง ๆ ก็ยากที่จะยอมรับนับถือ และเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดหรือเป็นอิสรภาพของประเทศ

เครื่องมือที่จะช่วยให้การดำเนินนโยบายภายในประเทศได้ผลดีมีหลายประการ เช่น การออกระเบียบข้อบังคับต่าง ๆ ไว้ให้ประชากรปฏิบัติตาม การควบคุมปรับปรุงเศรษฐกิจให้มั่นคง การบำรุงรักษาการสาธารณสุขให้กว้างขวาง แต่เครื่องมือที่สำคัญมากที่สุดอันหนึ่งที่รัฐบาลของประเทศต่าง ๆ นำมาใช้คือ “การศึกษาในรูปแบบของโรงเรียน” หรือ การจัดการศึกษาตามแบบแผนที่กำหนด

ประเทศไทยมีการศึกษาแต่โบราณอย่างไม่เป็นทางการและไม่เป็นแบบแผน เป็นการสอนในวัดเป็นส่วนใหญ่ สำหรับสามัญชนโดยเฉพาะผู้ชายมากกว่าผู้หญิง และถ้าเป็นบุคคลชั้นสูงก็สอนกันในวัง การสอนในวัดจะเป็นการสอนในเรื่องศาสนา จริยธรรมหรือโลกุตระธรรมเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันก็เป็นศูนย์กลางของการเล่าเรียน ถ่ายทอดศิลปวิทยาการทางด้านวัฒนธรรมด้วย

จุดเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาของไทยก็คือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในรัชสมัยของพระองค์ประเทศชาติต้องประสบกับปัญหาการอยู่รอดอย่างมาก เนื่องจากถูกคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกเกือบรอบด้าน โดยเริ่มมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ แต่พระองค์ได้นำประเทศไทยให้รอดพ้นวิกฤตการณ์ได้อย่างตลอดรอดฝั่ง โดยทรงใช้วิธีการต่าง ๆ กันหลายวิธี และวิธีหนึ่งที่พระองค์ทรงตระหนักถึงความสำคัญอย่างมากก็คือ การใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพประชากรของพระองค์ เพื่อช่วยกันสร้างสรรค์ความเจริญ และรักษาชาติบ้านเมืองให้อยู่รอดปลอดภัย ดำรงความเป็นเอกราชไว้ได้

การศึกษาในรูปแบบโรงเรียนเริ่มมีขึ้นครั้งแรกในสมัยรัชกาลที่ ๔ ด้วยทรงมีพระบรมราโชบายที่จะให้พลเมืองของประเทศมีความรู้ ความคิด ไม่เป็นที่ดูแคลนของชาติอื่น และสามารถใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพตลอดทั้งการใช้ชีวิตในสังคม การศึกษาจึงนับเป็นการยกระดับคุณภาพของพลเมืองอีกประการหนึ่ง การศึกษาแบบไม่เป็นทางการตามที่เป็นอยู่เดิมนั้น ทำให้ผู้ได้รับการศึกษาอยู่ในวงจำกัดโดยเฉพาะกลุ่มบุคคลชั้นสูง มิได้แพร่หลายในหมู่ราษฎรโดยทั่วไป

นโยบายการศึกษาของชาติในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นการจัดสนองความต้องการของบ้านเมืองและความเจริญของประเทศเป็นสำคัญ เพราะการนำประเทศให้ “ศิวิไลซ์” นั้น เป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดึงดูดใจกับประเทศไม่ให้จักรวรรดินิยมตะวันตกถือโอกาสคุกคามโดยอ้างว่าไทยป่าเถื่อน การจัดการศึกษาระบบโรงเรียนตามแบบตะวันตกเป็นวิธีการหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ประเทศศิวิไลซ์นั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนประถมสำหรับราษฎรทั่วไป นอกจากโรงเรียนหลวงแล้วยังทรงอุปถัมภ์โรงเรียนราษฎร ซึ่งขณะนั้นเรียกว่าโรงเรียนมูลสามัญเขลยศักดิ์ ทรงตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกฝนผู้ที่เป็นครู ซึ่งขณะนั้นเรียกว่าโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์ และเนื่องด้วยสมัยนั้นรัฐบาลต้องการผู้รู้หนังสือสำหรับให้มาทำราชการ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งโรงเรียนสำหรับฝึกหัดวิชาราชการฝ่ายพลเรือน เรียกว่าโรงเรียนมหาดเล็กหลวง สำหรับการทหารทรงตั้งโรงเรียนนายร้อยทหารบก ในด้านวิชาชีพ และวิชาเทคนิคต่าง ๆ ที่บ้านเมืองต้องการผู้รู้ในขณะนั้นก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนระดับอุดมศึกษาขึ้น ได้แก่ โรงเรียนนักเรียนแผนที่นักเรียนการคลอง นักเรียนเพาะปลูก นักเรียนป่าไม้ นักเรียนราชแพทย์ นักเรียนอำเภอ นักเรียนสรรพากร เป็นต้น เห็นได้ว่าการจัดการศึกษาในรัชสมัยของพระองค์นี้ครอบคลุมเกือบทั่วทุกด้าน และได้ทรงวางรากฐานการศึกษาของประเทศไว้อย่างดี

จวบจนกระทั่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการจัดการศึกษาภาคบังคับขึ้นเป็นครั้งแรก โดยการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ซึ่งนับเป็นครั้งแรกของประเทศไทย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ

เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง และมีพระราชประสงค์ที่จะขยายการศึกษา เพื่อทวยราษฎร์ออกไปให้กว้างขวางเพื่อให้ภาพพจน์ของประเทศรอดพ้นจากความป่าเถื่อน

เหตุผลในการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ๒๔๖๔ นี้คือ

๑. เพื่อเป็นการยกระดับการศึกษาของประชาชนให้สูงขึ้น

๒. เพื่อผลประโยชน์ในด้านการเมือง การปกครอง ให้ชนกลุ่มน้อยที่นับถือศาสนาและการใช้ภาษาแตกต่างกันออกไปได้ให้บุตรของตนอ่านเขียนและพูดภาษาไทยเพื่อปลูกฝังให้มีความรู้สึกว่าเป็นคนไทยและรักชาติไทย

๓. เพื่อให้ประชาชนพลเมืองเกิดความรู้สึกเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ให้คนจีน คนไทย มุสลิม เฉพาะในมณฑลปัตตานี ได้หันมาเรียนภาษาไทย และรู้สึกตนว่าเป็นพลเมืองไทย

๔. เพื่อเป็นการส่งเสริมการประกอบอาชีพของประชาชน

นโยบายการศึกษาภาคบังคับนี้จะเห็นว่าจุดมุ่งหมายโดยส่วนรวมแล้ว เพื่อความมั่นคงของประเทศเป็นสำคัญ ถ้าประชากรของประเทศมีความผสมผสานกลมเกลียว มีความรู้ดีในวิชาอาชีพ และรู้สิทธิหน้าที่ ตลอดจนมีระเบียบวินัยแล้วภาพพจน์ของประเทศก็ศิวิไลซ์ เมื่อตะวันตกมองประเทศไทยด้วยภาพพจน์ที่ดีแล้ว ไทยก็ย่อมปลอดภัยจากการคุกคามความเป็นเอกราชของชาติ

ในช่วงเวลา ๕๐ ปี คือ พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ ซึ่งอยู่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ สิ่งที่น่าสนใจมากที่สุดก็คือ กระบวนการที่ทำให้รัฐบาลไทยภายใต้การนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ เห็นความสำคัญของการศึกษาในรูปแบบโรงเรียน (formal education) จนถึงกับยึดถือเอาเป็นเครื่องมือของรัฐที่สำคัญอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของชาติ ซึ่งกระบวนการนี้ได้บรรลุถึงจุดสุดยอดในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ อันเป็นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ที่ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๔๖๔ ซึ่งเป็นพระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับที่เป็นการยืนยันอย่างแจ่มชัดว่ารัฐบาลไทยได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษาอย่างเป็นทางการ ถึงกับบังคับให้กุลบุตรกุลธิดาชาวไทยต้องได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้า ซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างหน้ามือเป็นหลังมือ จากสภาวะการณ์ก่อน พ.ศ. ๒๔๑๔ โดยสิ้นเชิง

ช่วงเวลา ๕๐ ปี ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ อันเป็นระยะคาบเกี่ยวระหว่าง ร.๕ กับ ร.๖ เป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อในการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะทางด้านการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัด และเป็นช่วงเวลาที่รัชกาลที่ ๕ ทรงกล่าวว่า “อำนาจต่างประเทศเข้าแทรกเป็นยาตำไปทุกหนทุกแห่ง” อันล่อแหลมต่อความอยู่รอดของประเทศเป็นอย่างยิ่ง ผู้วิจัยจึงเลือกช่วงเวลาดังกล่าวมาศึกษาในประเด็นที่ว่า กระบวนการรับรองการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนมาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการสร้างความเจริญและรักษาเอกราชของประเทศไทยในช่วงเวลา พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ นั้นเป็นอย่างไร โดยจะแสวงหาหลักฐานที่เชื่อถือได้ทางประวัติศาสตร์ มาอธิบายประเด็นดังกล่าวให้ละเอียดเจาะลึกลงไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่รัฐบาลไทยในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ ได้ยอมรับเอาการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนมาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ในช่วงเวลาดังกล่าว

๒. เพื่อศึกษาภาพรวมกระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนมาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔

๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนมาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ โดยเปรียบเทียบระหว่างระดับนโยบาย ระดับสั่งการ และระดับปฏิบัติการ

๔. เพื่อศึกษาผลกระทบของการใช้การศึกษาในรูปแบบโรงเรียนที่มีต่อการพัฒนาประเทศไทย ในระยะต่อมา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาข้อมูลร่วมสมัย จากเอกสารต่าง ๆ ที่ได้จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอสมุดสยามสมาคม หอสมุดกระทรวงศึกษาธิการ และหอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรวบรวมข้อมูลจากวิทยานิพนธ์ และหนังสือที่เขียนเกี่ยวกับประเทศไทยในช่วงเวลาดังกล่าวทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ อีกทั้งยังเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลร่วมสมัย หรือทายาทของท่านเหล่านั้น

เมื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ได้แล้ว ทำการตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูลเหล่านั้น ๒ ขั้นตอน คือ

๑. ตรวจสอบภายนอกว่าข้อมูลที่ได้มานั้นเป็นข้อมูลจริงในแง่ของการเป็นข้อมูลร่วมสมัยจริงหรือไม่ โดยใช้วิธีการตรวจสอบว่าแหล่งที่มาเชื่อถือได้มากน้อยเพียงใด

๒. ตรวจสอบภายในโดยพิจารณาเปรียบเทียบเนื้อหาข้อมูลในแง่ของระยะเวลา และการบอกเล่าว่าขัดแย้งกันอย่างไร เพื่อตัดสินใจเลือกใช้เฉพาะข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้เท่านั้น

การตรวจสอบดังกล่าว จัดกระทำเพื่อตีความหมายเฉพาะข้อมูลที่เชื่อถือได้เท่านั้น และนำข้อมูลที่เชื่อถือได้นั้นมาสรุปและตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้ตามความมุ่งหมายของการวิจัย โดยมีกรอบการวิเคราะห์สาเหตุกระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของชาติดังต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ขั้นตอนหรือกระบวนการในการยอมรับ เป็นการศึกษาขั้นตอนต่าง ๆ ๕ ขั้นตอน คือ

๑.๑ **ชั้นตระหนัก** เป็นชั้นที่ผู้นำประเทศรับรู้ว่าการศึกษารูปโรงเรียนเป็นเครื่องมือจำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราช

๑.๒ **ชั้นสนใจ** เป็นชั้นที่ผู้นำประเทศค้นหาข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการศึกษารูปโรงเรียนตามแบบตะวันตก

๑.๓ **ชั้นประเมิน** เป็นชั้นที่ผู้นำประเทศพิจารณาการศึกษารูปโรงเรียนตามสภาพสังคมปัจจุบัน และอนาคต และตัดสินใจว่าจะทดลองใช้การศึกษารูปโรงเรียนแบบไหน อย่างไร

๑.๔ **ชั้นทดลอง** เป็นชั้นที่ผู้นำประเทศทำการทดลองในบางส่วนเพื่อดูว่าการศึกษาในรูปโรงเรียนที่จัดขึ้นนั้นให้ประโยชน์ตามสภาพการณ์ของประเทศหรือไม่เพียงไร

๑.๕ **ชั้นการยอมรับ** เป็นชั้นที่ผู้นำประเทศใช้การศึกษารูปโรงเรียนเป็นเครื่องมือในการรักษาเอกราชของประเทศอย่างเต็มที่

๒. วิเคราะห์กลุ่มบุคคลผู้ยอมรับในความสำคัญของการศึกษา โดยวิเคราะห์กลุ่มบุคคลประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๒.๑ ผู้บุกเบิก

๒.๒ ผู้นำในการยอมรับ

๒.๓ ผู้ยอมรับก่อนส่วนใหญ่

๒.๔ ผู้ยอมรับทีหลัง

๒.๕ พวกล่าหลัง

ผลการวิจัย

การศึกษาถึงสาเหตุต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยให้รัฐบาลไทยในช่วง พ.ศ. ๒๔๑๔ - ๒๔๖๔ ยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนมาเป็นเครื่องมือที่จำเป็นอย่างหนึ่งในการรักษาเอกราชของชาติโดยมีสาเหตุสำคัญ ๆ คือ การคุกคามจากจักรวรรดินิยมตะวันตกต่อเอกราชของไทย ความล่าช้าภายในประเทศและความพยายามที่จะดึงเอาพระราชอำนาจกลับมาสู่องค์พระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ จากสาเหตุหลัก ๆ ดังกล่าวนี้นี้จึงทำให้ต้องมีการเตรียมบุคลากรที่มีคุณภาพในปริมาณที่มากเพื่อตอบสนองการท้าทายทั้ง ๓ ประการข้างต้น ซึ่งการจัดเตรียมบุคลากรที่มีคุณภาพในปริมาณที่มากนั้นจะใช้การศึกษาแบบดั้งเดิมที่จะจัดสอนใน วัด วัตร และบ้านต่อไปไม่ได้อีกแล้ว จึงต้องหันมารับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนอันเป็นระบบการศึกษาที่สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้

สำหรับภาพรวมของกระบวนการยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนมาใช้ นั้น ได้พบว่าบรรดาผู้นำของประเทศได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาในรูปโรงเรียนเป็นอย่างสูง แต่การแพร่ขยายของการศึกษาในรูปโรงเรียนเป็นไปไม่รวดเร็วเท่าที่ควร เนื่องจากคนทั่วไปยังไม่

เข้าใจถึงความสำคัญของการศึกษาในรูปโรงเรียนมากขึ้น และพื้นฐานเดิมเป็นคนละอย่างกับสิ่งที่จัดขึ้นมาใหม่นี้

ส่วนการเปรียบเทียบการยอมรับเอาการศึกษาในรูปโรงเรียนในระดับนโยบาย ระดับสั่งการ และระดับปฏิบัติการนั้นปรากฏว่ามีข้อขัดข้องในทุกระดับ แม้แต่ในระดับนโยบายเองก็มักมีข้อขัดแย้งระหว่างกระทรวงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระทรวงพระคลังมหาสมบัติกับกระทรวงธรรมการมาโดยตลอด และเมื่อมีการสั่งการแล้วก็ยังเกิดปัญหาความขัดข้องไม่ว่าจะเป็นการแปลความวิธีการปฏิบัติและการบริหารที่ชุลกชลักอยู่ตลอดเวลา

ผลกระทบของการใช้การศึกษาในรูปโรงเรียนที่มีต่อการพัฒนาประเทศในระยะต่อมานั้น มีอย่างมหาศาล อุปมาเหมือนกับผลกระทบจากการเปลี่ยนการผลิตสินค้าด้วยมือที่ละชิ้นมาเป็นการผลิตสินค้าครั้งละจำนวนมากโดยเครื่องจักร (Mass Production) ซึ่งการศึกษาในรูปโรงเรียนสามารถผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพสูงและปริมาณมากได้ดีกว่าการศึกษาในรูปแบบดั้งเดิม ผลกระทบที่เห็นได้ชัดก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ซึ่งคงไม่มีใครปฏิเสธได้ว่ามีผลโดยตรงจากการปฏิรูปการศึกษาครั้งใหญ่นี้